

Dansk
Ornitologisk
Forening

BirdLife
DANMARK

PROJEKT ØRN

Årsrapport 2018

DOF rapport 24

INDHOLD

Jens Gregersen har lavet illustrationerne	side	4
Ørne i Danmark i 2018	side	5
Fiskeørnen i 2018	side	6
Observationer på lokaliteterne (Fiskeørn)	side	8
Britisk indvandrer	side	10
Kongeørnen i 2018	side	12
Observationer på lokaliteterne (Kongeørn)	side	13
Vildt nordisk møde	side	15
Havørnen i 2018	side	16
Ynglesucces og produktivitet for Havørn	side	20
Observationer på lokaliteterne (Havørn)	side	26
GPS, unge ørne overalt	side	29
Spor af fjer	side	32
projektoern@dof.dk – kontakter i Projekt Ørn	side	35

Redaktion: Kim Skelmosse og Ole Friis Larsen

Ved citering anfør: Skelmosse, K., Larsen, O. F.,
Projekt Ørn – Årsrapport 2018, DOF BirdLife Danmark.

Tryk: STEP

ISSN: Trykt version: 1904-3899

Elektronisk version: 1904-3902

PROJEKT ØRN

Årsrapport 2018

Dansk
Ornitologisk
Forening

BirdLife
DANMARK

Udgiver og copyright: Dansk Ornitologisk Forening – DOF BirdLife Danmark
Vesterbrogade 138-140, DK-1620 København V
Telefon: +45 33 28 38 00 Mail: dof@dof.dk

Jens Gregersen har lavet illustrationerne af ørne i denne rapport som tegninger og akvarel. Havørnene er fra '48 Vorsø', som Jens Gregersen er redekoordinator for og har fulgt året rundt, siden parret begyndte at bygge rede i november 2011. Vorsø har været Jens Gregersens hjem i henved 40 år. "Det skal ikke være nogen hemmelighed, at det var mit største ønske at kunne komme til Vorsø - at kunne komme til at følge med i, hvad der skete på sådan en ø, var for en tegner som mig det højest opnåelige", fortæller han.

"Jeg fik i 1977 lov at tegne og arbejde med skarverne – et varmt emne, fordi de senere bredte sig så meget,

og der var masser at fortælle om den forhadte fugl, og da ørnene kom, var det ligesom, at nu kunne det ikke blive mere fuldendt, fordi øens køber, zoologen Herluf Winge, netop havde kæmpet for rovfuglene som blev udryddet i hans levetid".

Jens Gregersen har skrevet selvillustrerede artikler i blade og aviser af mange slags, men først og fremmest har han lavet en række bøger, som han selv har stået for. Først en bog om 'Tipperne' (1975), dernæst 'Skarvens Kyster' (1982), 'Blomsternes Danmark' (1997), 'Årets Ring' (2008), 'Arktisk Sommer' (2014) og senest 'Urfuglens Tid' (2018).

ØRNE I DANMARK | 2018

Året startede traditionen tro med den årlige vintertælling af vores to hjemmehørende arter, Kongenørnen og Havørnen. Antallet af Kongeørne og Havørne på tællingen blev en anelse lavere end i 2017.

Ørnens Dag blev holdt søndag 25. februar på 21 lokationer i Danmark. Denne dag var igen et stort tilløbsstykke og omkring 4.000 mennesker gæstede de forskellige arrangementer. I DOF sætter vi stor pris på den flotte deltagelse i arrangementerne, og det kunne ikke lade sig gøre uden den store hjælp fra frivillige fugleentusiaster. På trods af vejrlige udfordringer fik mange set vores smukke ørne.

Årsmødet 2018 blev holdt 17. marts på Dalum Landbrugskole i Odense; fremmødet var stort, og oplæggene om Kongeørn, Fiskeørn og Havørn, som fyldte dagen, var yderst interessante.

I efteråret var vi for første gang værter for det 20. nordiske kongeørnesymposium, som blev holdt i samarbejde med Kongeørn Sverige i fantastiske omgivelser i Lille Vildmosecentret. Symposiet strakte sig hen over en weekend, og indholdet favnede bredt. 80 deltagere tog del i de forskellige oplæg, som blandt andet handlede om overvågning af ørnene, status på ørnernes udbredelse i de nordiske lande og landendes GPS-projekter. Det danske GPS-projekt kan man læse mere om i denne årsrapports artikel af Daniel Palm Eskildsen. Også en ekskursion i området ved Lille Vildmose blev gennemført til stor glæde for alle, idet lokale Kongeørne og Havørne berigede oplevelsen ved at vise sig på nært hold. Finland, Sverige, Norge og Danmark var alle repræsenterede

ved denne særlige og ærefulde begivenhed, og der skal lyde en stor tak til alle, som bidrog til, at det blev muligt at holde det nordiske symposium på dansk jord. En helt særlig tak går til Lille Vildmosecentret, som lagde lokaler og faciliteter til, samt til Lille Vildmose Naturfond for at finansiere det imponerende arrangement.

2018 var et godt år for vores ørnebestande. Såvel Fiskeørne som Kongeørne og Havørne fik unger på vingerne. Læs mere om ørnebestanden inde i rapporten og bemærk, at vi nu følger systematikken med Fiskeørn og Kongeørn før Havørn. Det gør vi også for at øge vores fokus på de to mindste og mest sårbare bestande.

Det var også året, hvor vi desværre ikke kan berette om unger i webkameraets rede. Konkurrencen om ynglepladsen var for stor. Det var interessant at følge dramaet i reden, men ærgerligt ikke at kunne følge udklækning af nye unger. Interessen for at følge livet i reden via webkameraet har gennem årene været overvældende stor.

Til sidst vil jeg gerne udtrykke en stor tak til alle landets redegørdere, som i løbet af året gør et stort og uundværligt stykke arbejde. Jeg vil ligeledes byde velkommen til Ole Friis Larsen som artscaretaker for Havørn efter Erik Ehmsen. Ole har i mange år været en del af Projekt Ørn, ligesom han er med i hovedbestyrelsen for DOF.

Igen i år har vi i årsrapporten fornøjelsen af smukke illustrationer, som denne gang er lavet af Jens Gregersen.

Rigtig god læselyst.

“

Der skal lyde en stor tak til alle, som bidrog til, at det blev muligt at holde det nordiske symposium på dansk jord

”

Kim Skelmose.

Kim Skelmose
Leder af Projekt Ørn

FISKEØRNEN | 2018

Seks par fik tilsammen otte unger ud at flyve

AF LEIF NOVRUP
ARTSCARETAKER FOR FISKEØRN

Der blev i år registreret seks reder af Fiskeørn. To i Gribskov og Klosterheden samt én i Midtjylland og Estvadgård Plantage.

Der kom otte unger på vingerne som i 2017, men alle i Jylland.

En nyopdaget rede i Gribskov i Nordsjælland blev ikke beboet, men en han holdt territoriet i hævd til slutningen af juni. I den gamle rede i Gribskov blev der heller ikke ruget. Måske fordi der var kamp om reden, som det kunne ses på webkamera.

Fra rederne i Midtjylland og Estvadgård Plantage kom der begge steder tre unger på vingerne og fra den gamle rede i Klosterheden to unger. Det andet par i Klosterhe-

den fik ikke held med rugningen, da reden blæste delvis ned. Dette var et nyt par. I hvert fald viste det sig, at hannen var ny. Han var ringmærket som redeunge i Wales i Storbritannien i 2015.

Der er siden 2005 kommet mindst 56 unger på vingerne.

Igen i 2018 blev der observeret oversomrende Fiskeørne hvis adfærd kunne tyde på flere yngleføremkomster i Danmark, men trods søgen efter reder, blev ingen fundet. Det gælder blandt andet ved Madum sø i Nordjylland og Valsø Lille Sø på Sjælland.

En død Fiskeørn ved et dambrug i Midtjylland er sendt ind til DTU til undersøgelse.

“

Igen i 2018 blev der observeret oversomrende Fiskeørne hvis adfærd kunne tyde på flere yngleføremkomster i Danmark

”

YNGLESUCCES OG PRODUKTIVITET FOR FISKEØRN, PANDION HALIAETUS

Nr.	Lokalitet	2005	2006	2007	2008	2009
F01	Estvadgård Plantage	0	2	3	2	3
	Nordsjælland				FF	
F02	Klosterheden 1					
F03	Gribskov 1					
F04	Klosterheden 2					
F05	Plantage ved Tværmose					
F06	Stråsø Plantage					
F07	Klosterheden 3					
F08	Midtjylland, Silkeborg					
F09	Gribskov 2					
	Unger i alt	0	2	3	2	3
	Redepar i alt	1	1	1	2	1
	Unger per redepar	0	2	3	1	3

Antallet af besatte territorier og udflyjende unger hos danske Fiskeørne. Opgørelsen følger internationale standarder for rovfugleforskning. For nærmere detaljer se side 20-21.

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Total
0	3	3	0	F	0	3	3	3	25
	2	2	2	2	0	1	1	2	12
	FF	2	2	0	FF	2	2	FF	8
				FF	2	0	2	0	4
			1						1
					FF				
						FF			
						3	0	3	6
								FF	
0	5	7	5	2	2	9	8	8	56
1	3	3	4	4	5	6	5	6	
0	1,67	2,34	1,25	0,5	0,4	1,5	1,6	1,3	

OBSERVATIONER PÅ LOKALITETERNE

Flyndersø-området

AF LEIF NOVRUP,
REDEKOORDINATOR

F01 Den gamle rede i Estvadgård Plantage

Hannen blev set på reden 31. marts, men først 8. april blev hunnen set på reden sammen med hannen. Altså sent i forhold til tidligere år. Dagen efter havde hunnen travlt med at komme med store grene til reden, og 10. april sås flere parringer på reden. Helt frem til 5. maj sås parringer på reden.

Rugningen begyndte sent omkring en uge henne i maj. 12. juni sås hunnen fodre unge/unger for første gang, men først 28. juni sås et lille hoved af en unge stikke op over redekanten. 6. juli sås hele to små unger. Først 27. juli sås hele tre unger i reden, næsten en hel måned efter at den første unge var set i reden.

7. august kunne de to ældste unger flyve fra reden og dagen efter også den yngste. 9. september blev en unge set stå på reden for sidste gang, og 15. september var alle Fiskeørne draget af sted.

Klosterheden

AF SVEND AAGE KNUDSEN,
REDEKOORDINATOR

F02 Rede 1 (Gamle rede)

Den første Fiskeørn sås 26. marts af Leif Novrup. Det lignede en hun. 3. april var begge fugle ved den

gamle rede fra 2014 i den flade fyrretop, idet redetræet fra 2017 var stormfældet.

Der blev udruget to unger fra denne rede i 2018. 23. juni blev den første unge observeret, og 2. juli blev der observeret to unger. Den ene var betydeligt større end den anden.

26. juli kunne den ældste unge flyve fra reden. Den anden en del senere. 29. juli sås begge unger sidde på reden, og 20. august sås en af ungerne for sidste gang på reden.

F04 Rede 2

En han blev set første gang 2. april. Det viste sig senere, at hannen var indvandret fra Wales. Den var ringmærket der i 2015. Hunnen kom noget senere.

Redetræet fra 2017 var stormfældet, og det nye par så sig om efter nyt redetræ. Jeg observerede en dag deres forsøg på anbringelse af kviste i et udgået træ, men da det blæste en del, faldt grenene til jorden.

Langt om længe begyndte de at bygge i en tynd bjergfyr med en lille krone, og 11. maj rugede hunnen. Desværre skred reden ned på siden af kronen i en storm, og 6. juni konstaterede jeg, at reden var forladt.

De begyndte så at bygge rede i et træ cirka 100 meter derfra – en 'frustrationsrede' som blev fær-digbygget. Den ville de utvivlsomt

have ruget i 2019, men træet blev stormfældet af 'Knud'.

Der er dog stadig et par egnede redetræer i området.

F07 Rede 3

Reden blev bygget i 2015, men har ikke været benyttet. Den blev stormfældet i efteråret 2017. Udgår fremover af årsrapporten.

Gribskov

AF LUISE EKBERG,
REDEKOORDINATOR

F03 Vandmosen

Webkameraet har fungeret hele ynglesæsonen 2018.

En Fiskeørn han kom til reden 7. april, og fra 21. april sås også en hun.

Hunnen virkede dog ikke umiddelbart interesseret, og parringerne så ikke fuldbyrdede ud. Hunnen så også anderledes ud, end den hun som fik unger i 2017. Den var væsentligt mørkere i hovedtegningerne og på oversiden. Den opførte sig generelt også anderledes – gav eksempelvis ikke meget lyd, når hannen var at se med en fisk.

6. maj kom endnu en hun, og man kunne på webkameraet se, at der var kamp om reden. Den nye hun lignede både i udseende og adfærd den hun, som ynglede på reden i 2017 – det vil sige, hovedtegningerne var mindre markante, og den havde det mere afblegede

brunlige udseende, som også på oversiden var mere spættet.

Der var kamp flere gange mellem de to hunner både 6. og 7. maj.

Herefter sås kun den hun, som var lysere. Denne hun var meget villig til parring, og de efterfølgende 14 dage sås mange fuldbyrdede parringer, dog uden at det resulterede i æglægning.

Parret forblev sammen resten af ynglesæsonen og sås sidste gang 11. august. Herefter fulgte et par dage med regn og uvej, hvorfor Fiskeørnene formentlig har forladt området.

F09 Gribskov, unavngivet sted

29. maj fik jeg meddelelse om, at endnu et fiskeørnepar havde etableret sig i skoven.

Ved undersøgelse af området sås en meget fin rede i et topknækket grantræ i et område, som bør holdes hemmeligt af hensyn til fuglene. V

ed kontrol den følgende tid var der en han, som holdt territoriet i hævd, og en enkelt gang sås den i kamp med en anden Fiskeørn.

Jeg så aldrig en hun i området, og hannen blev sidst set 22. juni. Om redens beboelse næste år er tvivlsomt, da der sikkert er for meget forstyrrelse.

Andre steder i landet

AF HANS KNAKKEGAARD,
REDEKOORDINATOR

F08 Midtjylland

Den første ørn blev set den 29. marts på redens, og jeg mener, det

var hannen. Det var på 'frustrationsreden' fra juli 2017.

6. april var begge Fiskeørne på plads, og der blev bragt grene til redens, hvilket jeg så flere gange gennem hele forløbet i 2018. Fra og med 21-22. april sås hunnen konstant rugende på redens og 4. juni blev fodring observeret for første gang.

25. juni sås to unger på redens, og 8. juli var der gang i flyveøvelserne.

Det er lidt bemærkelsesværdigt, at vi skulle helt hen til 15. juli, før den tredje unge blev set (33. gang jeg var der!), men skønt var det at se tre unger på redekanten.

22. juli var den første unge på vingerne og kunne selv æde af en fisk. Alle tre unger var luftbårne 30. juli. Den sidste Fiskeørn blev set ved redens søndag 16. september.

BRITISK INDVANDRER

Fiskeørn med farveringe er en overraskelse på jysk rede.

AF LEIF NOVRUP,
ARTSCARETAKER FOR FISKEØRN

Det ene af fiskeørneyngleparrene i Kosterheden i Vestjylland havde i 2018 en britisk Fiskeørn. Den nye han i parret kom til verden i Wales i 2015. Han var efter et par år i Afrika tilbage i Europa – ikke i Storbritannien, men i Danmark.

Historien er den, at naturfotograf Vagn Donskov, Sørvad, tirsdag 15. maj var ude ved en sø for at fotografere bævere. Han fik billeder af en farveringmærket Fiskeørn og meldte fundet til Statens Naturhistoriske Museum i København. Allerede næste aften fik han svar fra briter-

ne: "W1 was ringed at Cors Dyfi, Wales in 2015. BTO ring number is 1240964. It was provisionally sexed as a female but subsequently sexed by DNA as a male".

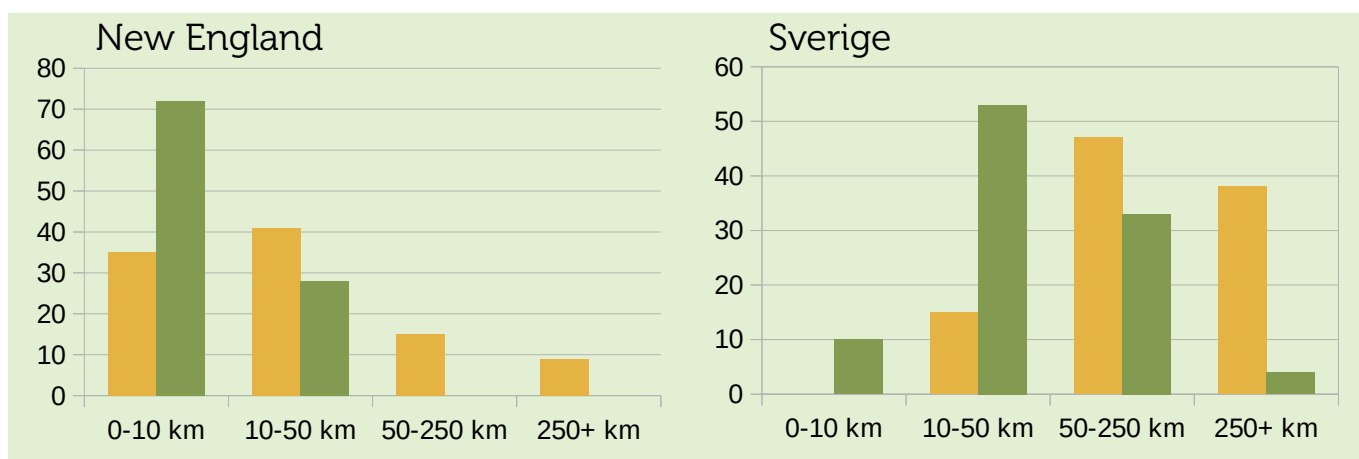
Det viste sig, at det var hannen i et ynglepar, hvor hunnen da havde ruget i en god uges tid. Det er første gang, en britisk Fiskeørn har ynglet i Danmark, så vidt vi ved.

Ved ringmærkningen antog man, at ørnen var en hun og gav den navnet 'Merin'. Det fremgår af Dyfi Osprey Projektets hjemmeside.

Senere afslørede en dna-undersøgelse det rigtige køn. Fiskeørnen var 35 dage ved ringmærkningen 3. juli 2015. Den vejede 1.450 gram og havde en vingelængde på 275 millimeter. 'Merin' fløj fra reden efter 54 dage. Han havde to søskende, 'Celyn' (hun) og 'Brenig' (han). En video viser ringmærkningen på: www.dyfiospreyproject.com/blog/emyr-evans/2015/07/03/ringing-2015

De blev glædeligt overraskede i Wales over, at deres 'Merin' nu yngede over 900 kilometer fra fødestedet i Wales.

HANNER FLYTTER IKKE SÅ LANGT HJEMMEFRA SOM HUNNER

Søjlerne viser, hvor langt fra rederne, hvor de kom til verden, Fiskeørne i New England i det nordøstlige USA (til venstre) og Sverige (til højre) yngede ifølge to undersøgelser. Hunnerne er vist med orange, hannerne med grøn. Tre fjerdedele af de 33 hanner i det amerikanske studium fra 1970 til 1978 valgte et

redested mindre end 10 kilometer fra den rede, hvor de blev ruget ud. De 32 hanner i den svenske undersøgelse slog sig ned lidt længere væk, men over 60 procent af dem flyttede sig højst 50 kilometer. De 39 hunner i den amerikanske undersøgelse og de 27 i den svenske flyttede gennemgående længere

væk. I den amerikanske undersøgelse blev ringmærkede fugle genfanget, den svenske fra før 1970 bygger på fund af døde ringmærkede Fiskeørne i ynglealder. Grafikken er baseret på en illustration på side 138 i Alan F. Pooles bog 'Ospreys: A Natural and Unnatural History' fra 1989.

Foto: Vagn Donskov

W1 - EN SAND MØNSTERBRYDER

Hvordan hænger den walisiske han 'Merin's rede i Nordvestjylland sammen med det fine ord philopatry, der betyder, at mange fugle (særlig langdistancetrækkere, således også Fiskeørne) vender tilbage til deres fødested for at yngle, når det bliver deres tur?

Naturligvis vil der altid være nogle individer, som vil forsøge at bøje trenden, men for det meste vil hanner af Fiskeørn vælge et redeområde, der ligger relativt nær det sted, hvor de selv er født.

Dette er set i talrige tilfælde i såvel europæiske som amerikanske

populationer og særligt gælder det for den rutlandske population i Midtengland, hvorfra Fiskeørnene i Wales stammer. Herfra har vi meget nøjagtige og præcise data: Hanner: Ynglestedsdistance fra fødestedet = 11 kilometer (12 fugle). Hunner: Ynglestedsdistance fra fødestedet = 96 kilometer (10 fugle).

FRA FINLAND TIL AFRIKA VIA KLOSTERHEDEN

18. september 2018 blev en Fiskeørn med gul ring på benet fotograferet af Vagn Donskov i Klosterheden i Vestjylland. Det viste sig at være en finsk ørn, der var ringmærket som unge i en rede 6. juli samme år ved Pirkan-

maa, Häme, nordvest for Helsingki. Den kunne da endnu ikke flyve, men senere har den fløjet 1.000 kilometer til Vestjylland på dens første rejse sydpå til Afrika.

De finske Fiskeørnes rejserute

går normalt ikke via Danmark, men mere sydligt gennem de baltiske lande eller Rusland, og meget vind fra øst i 2018 har sikkert være medvirkende til, at den unge Fiskeørn er kommet så langt vestpå.

HUNNERNE TAGER TETEN MOD SYD

Foto: Vagn Donskov

Efter yngletiden er de første trækkende Fiskeørne genfundet i Danmark i juli, mens de første ungfugle dukker op i august. En norsk rapport fra 2012 nævner, at satellitmærkning af Fiskeørne i Sverige har vist, at hunnerne trækker sydover først, i begyndelsen af august, når ungerne er flyvedygtige. Ungfuglene og hannerne følger efter i månedsskiftet august/ september.

Fiskeørne trækker aktivt om dagen og hviler om natten. I gennemsnit trækker de cirka 250 kilometer om dagen. Trækket sydover varer i cirka 45 dage med 2-3 uger til rast på turen. Trækket om foråret går hurtigere og med færre stop. Turen kan da gøres på cirka 26 dage med kun fire dages rast undervejs. De samme fugle ser ud til at bruge de samme ruter hvert år.

KONGEØRNEN I 2018

Lille vækst i bestanden.
Tre par fik fire unger
på vingerne.

AF TSCHERNING CLAUSEN,
ARTSCARETAKER
FOR KONGEØRN

Med et nyt par i 2018 kom ynglebestanden op på fem par. Det nye par etablerede sig allerede i 2017 i Hals Sønderskov, og en af ørnene har en GPS-sender fra 2015.

Tre af parrene har tilsammen fået fire unger, hvorimod det ikke lykkedes at få unger for to af parrene. En anden unge fra 2015 med GPS har hele året opholdt sig på forskellige lokaliteter i Nordjylland.

YNGLESUCCES OG PRODUKTIVITET FOR KONGEØRN, AQUILA CHRYSÆTOS

Nr.	Lokalitet	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
K01	Tofte Skov	0	2	1	1	1			
K02	Høstemark Skov					0	1	1	1
K03	Hals Nørreskov								
K04	Overgaard								
K05	Store Vildmose			0					
K06	Hals Sønderskov								
Unger i alt		0	2	1	1	1	1	1	1
Besatte lokaliteter (BT, Æg, unger)		1	1	1	1	1	1	1	1
Lokaliteter kun med fugl/fugle (F, FF)									
Unger per besat territorium		0	2	1	1	1	1	1	1

Antallet af besatte territorier og udflyjende unger hos danske Kongeørne. Opgørelsen følger internationale standarder for rovfugleforskning. For nærmere detaljer se side 20-21.

OBSERVATIONER PÅ LOKALITETERNE

K01 Tofte Skov

AF TSCHERNING CLAUSEN,
REDEKOORDINATOR

Kongeørneparret i den sydlige del af Lille Vildmose havde held med at opfostre en unge. Parret opgav ellers deres første redeområde i skoven, og selvom det tidligt blev klart, hvor de nu foretrak at opholde sig, blev reden ikke fundet før 5. juni, da der kunne ses en unge i reden.

21. juni havde vi planer om at ringmærke og montere en GPS-sender på ungen, men ungen satte sig ud på redekanten og var klar til at forlade reden, da ringmærkeren var på vej op, så projektet blev opgivet. Ved et besøg 29. juni konstateredes det, at ungen havde forladt reden. Den blev senere set i redens nærhed 2. juli, og 21. august fløj den omkring sammen med de gamle ørne.

I Tofte Skov ses desuden stadig 'enken' fra et tidligere ynglepar. Den markerer ofte sit territorium over en anden del af skoven eller over højmosen.

K02 Høstemark Skov

AF THORKILD LUND,
REDEKOORDINATOR

Årets første besøg var ved rede-lokaliteterne var 7. februar. Den vestlige rede, der ligger 80 meter fra den østlige, var udbygget med friske grene. Da vi besøgte området igen 24. maj, var der ingen unge eller andet tegn på yngle-virksomhed at se. Ringmærker Jan Tøttrup var senere oppe i reden og fandt et knust æg. Begge de gamle Kongeørne er set i området efterfølgende.

Et nyt Havørnepar har slået sig ned 1.600 meter fra Kongeørnenes rede.

K03 Hals Nørreskov

AF HANS CHRISTOPHERSEN,
REDEKOORDINATOR

Parret, der ingen unger fik i 2017, har været på plads i skoven hele året. I efteråret 2017 byggede de en ny stor rede i en eg, tæt på to andre reder – en rede der var let at overvåge. I foråret blev det imidlertid klart, at de ikke ville bruge denne rede, men i stedet var flyttet til et område nord for, som var mere skjult.

Fuglenes adfærd foråret igennem har tydet på, at alt har været ok. Reden blev eftersøgt af ringmærker Jan Tøttrup 30. maj og fundet med noget besvær. Det viste sig at være en ny rede (den niende!) i en rødgran. Reden indeholdt to unger – formodentlig hunner - der begge blev ringmærket.

Allerede 20. juli ses den ene unge på vingerne over skoven og fra

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Total
					0	0	1	1	1		0	1	9
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	14
0	1	2	1	1	1	1	2	2	1	1	0	2	15
	0	1	0										1
									0	1	0	0	1
												1	1
1	2	4	2	2	2	2	4	4	3	3	0	4	41
2	3	3	3	2	3	3	3	3	4	3	4	5	
0,5	0,66	1,33	0,66	1	0,66	0,66	1,33	1,33	0,75	1	0	0,8	

Breeding success and number of fledglings at Golden Eagle nests in Denmark. The inventory complies with the International Standards for Monitoring of Birds of Prey. For details please see pages 20-21.

august ses begge unger flere gange i og over skoven og dens umiddelbare nærhed.

Yngleparret er nu 17k og 18k og har siden 2006 fået 15 unger på vingerne. Heraf har de i fire år fået to unger.

K05 Store Vildmose

AF EINAR FLENSTED-JENSEN,
REDEKOORDINATOR

Hunnen fra yngleparret i 2016 og 2017 forsvandt i foråret 2017 efter at ynglen var mislykkedes og er ikke med sikkerhed set siden. Det samme gælder ungen fra 2016. Hannen ses regelmæssigt i Ørnefener i de første måneder af 2018. På dage med sol ses han ofte i guirlandeflugt, og vedligeholder både på reden fra 2016 og 2017. I begyndelsen af april dukker en næsten udfarvet hun op. Der er straks sympati, og de ses i fælles guirlandeflugt over fenerne. Også parringer ses snart efter, og rugningen indledes nok omkring den 20. april. Hunnen vælger reden fra 2017, som er placeret i et læhegn i Ørnefener.

Redeplaceringen umuliggør direkte

observationer af, hvad der foregår i reden. Rugeperioden forløber dog tilsyneladende normalt. I løbet af juni står det dog klart, at noget er gået galt, og den 11. juli bliver reden undersøgt. Reden indeholder et råddent æg, og der er ikke tegn på, at der har været en unge. Yngleparret holder sommeren igennem stadig sammen og ses regelmæssigt i Ørnefener.

Hals Sønderskov

AF JAN TØTTRUP NIELSEN,
REDEKOORDINATOR

I løbet af det tidlige forår 2017 blev der set to ørne siddende sammen på lokaliteten. Den ene - en stor aduflignende (hun) og den anden en mindre 3k han med GPS-sender påsat i Høstemark Skov i 2015. 1. maj findes en nybygget rede i en bøg. Der ses fjer og ekskrementer i bevoksningen.

Da hannen på dette tidspunkt kun er to år, bliver der ikke lagt æg i 2017. Fuglene ses på lokaliteten resten af året, hvor de lever af de mange fasaner, der er udsat i skoven.

Ved et besøg 20. april 2018 ses, at

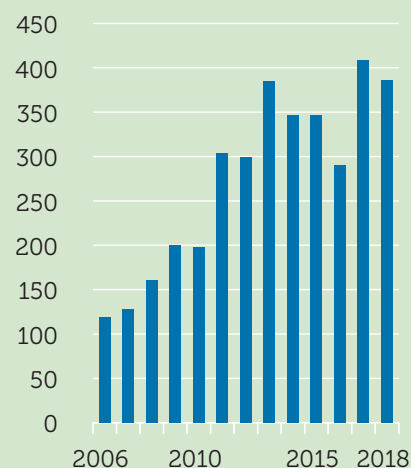
hunnen ruger fast. 21. juni ringmærkes der en hununge, som flyver fra reden omkring 23. juli. Ungen ses igen 29. august, da den flyver omkring i bevoksningen. Kongeørnene lever i høj grad af den store fasanbestand i området, og i juli er der store problemer med, at de gamle ørne er til stede ved fasanudsætningspladserne. Til tider er ørnene ikke så vellidte, da de er dyre at have på kost og forstyrrer meget ved udsætningspladserne.

386 ØRNE I TÅGET VINTERLANDSKAB

Vinteropgørelsen af ørne i weekenden 28-29. januar 2018 endte på 375 Havørne og 11 Kongeørne. Det var mindre end rekorden på over 400 i 2017, men vejret var også imod tællingen med regn, rusk og landsdele, der i perioder lå indhyllet i tågedis.

“Også set i lyset af den fugleinfluenza, som i 2017 kostede mindst 12 Havørne livet, havde vi troet på færre ørne”, konstaterede Projekt Ørns leder, Kim Skelmose, som derfor alligevel var glad for resultatet. Ørnene var geografisk meget spredt, om end Sydsjælland, Møn, Lolland og Falster endnu engang var talmæssig topscorer med 105 Havørne.

VILDT NORDISK MØDE

Ørnetræf fra fire lande for første gang i Danmark.

AF OLE FRIIS LARSEN

Mindst fire Kongeørne i det flade danske landskab vakte opsigt, da det 20. nordiske kongeørnesymposium blev holdt i Lille Vildmosecentret 26-28. oktober 2018. Selv om vi næsten ingen har sammenlignet med de øvrige nordiske lande, er det meget usædvanligt, at de lever tæt på mennesker i et kulturlandskab. Det var også det, der fængede, da Projekt Ørns leder, Kim Skelmose, og Hans Christophersen fra styregruppen i 2017 fik ideen om at få symposiet til Danmark for første gang.

Det årlige symposium er startet af svenske kongeørnefolk. Hvert andet år foregår det i Sverige, hvert andet i et andet nordisk land. Fra kun at handle om Kongeørne er det nu også et vigtigt forum for nordisk samarbejde om beskyttelse og viden om andre store rovfugle - Havørne, Vandrefalke og Jagtfalke. Der har været danske deltagere siden 2012.

Sammen med Projekt Ørn var DOF Nordjylland, Vildmoseforeningen og Lille Vildmosecentret med til at forberede symposiet. Det fik økonomisk støtte fra Lille Vildmose Naturfond. 80 deltagere fra Finland, Norge, Sverige og Danmark fik dermed en forrygende weekend spækket med de nyeste informationer om dna-forskning og gps-sendere på Konge- og Havørne. Et par af indlæggene findes i bearbejdet form i denne årsrapport. Der er flere informationer online på hjemmesiden www.kungsörn.se.

Kongeørnene på Gotland adskiller sig genetisk markant fra alle andre Kongeørne i Norden, men kan forskellen ses i felten? Svenske eksperter diskuterede om det i en pause ved en udstoppet dansk Kongeørn var et af krydderierne uden for dagsordenen på det nordiske symposium i Lille Vildmose. Foto: Ole Friis Larsen

HAVØRNEN | 2018

Bestanden har vist sig at være robust med langt over hundrede nye Havørne på vingerne trods tab til fugleinfluenza.

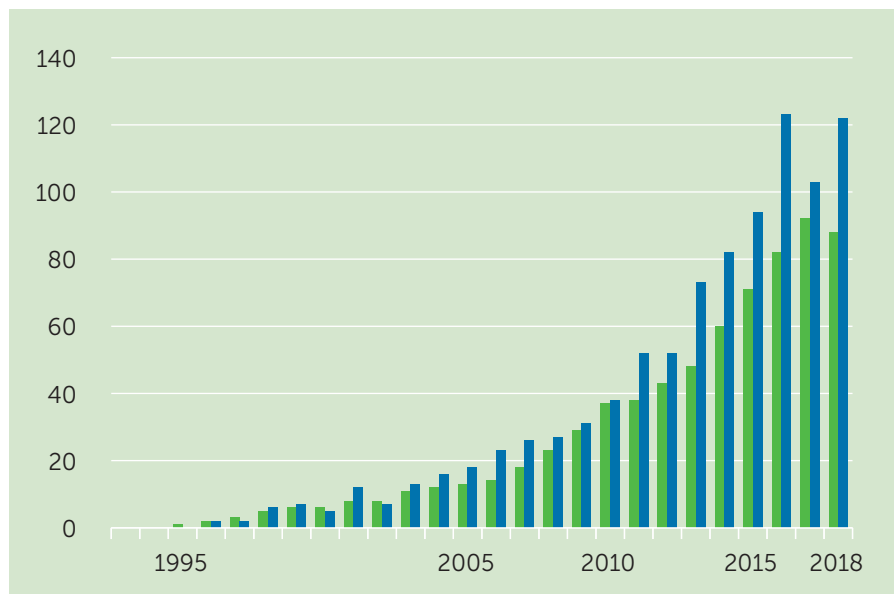
AF OLE FRIIS LARSEN,
ARTSCARETAKER FOR HAVØRN

81 par Havørne fik 122 unger ud at flyve i 2018. Det hører med i billedet af bestanden, at der var ørne ved otte andre reder, hvor de nogle steder gjorde rederne klar, men ikke kom i gang med at yngle. Desuden er der 14 reder, hvor Havørne har ynglet eller forsøgt at yngle inden for de seneste år, men hvor Projekt Ørn ikke kender resultaterne for 2018. Dertil kommer gode indikationer på ynglende Havørne på flere lokaliteter rundt om i landet, hvor vi ikke har kendskab til fund af reder.

Efter et dyk til 1,1 unge per rede med yngleforsøg i 2017 kom der i gennemsnit 1,4 unger ud at flyve fra rederne i 2018, som også var niveauet i årene op til 2017. En håndfuld af parrene klarede endda at opfostre tre unger i 2018, og et af stederne var det en særlig overraskelse. I sin indberetning for 2018 skrev redekoordinator Leif Byrnak om rede 31 Humleore Skov, at "fra 2009 til 2017 har Humleoreparret haft rede i en bøgekultur, men forsvandt fra redetræet i 2018. Skytten opdagede først den nye rede midt i ynglesæsonen, og vi kunne sammen konstatere, at der var tre flyvestore unger i den nye rede".

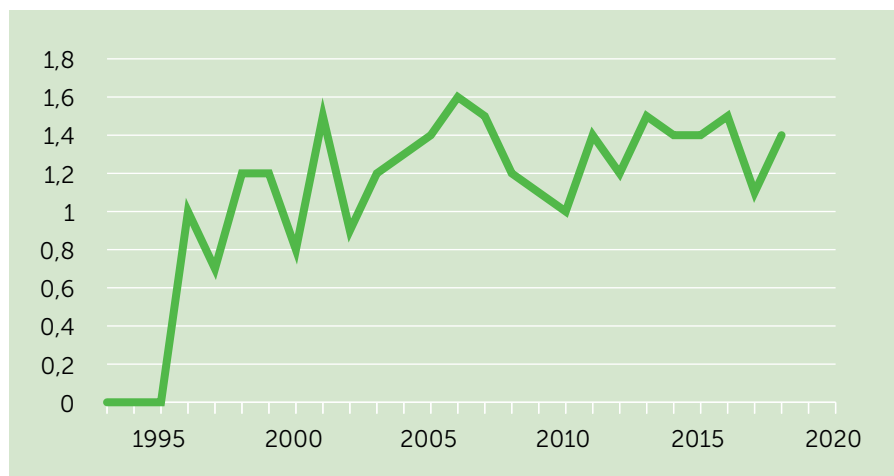
I alt er der i Projekt Ørn med sikkerhed konstateret 939 udfløjne unger i den danske bestand, siden Havørnen genindvandrede til Danmark i begyndelsen af 1990'erne, og de to første unger fløj ud i 1996.

Der blev fundet 10 nye reder med Havørne rundt omkring i landet. Det er lidt færre, end vi skulle forvente i forhold til bestandens størrelse, men det ser også ud til, at selv om Havørnene stadig er

Antal besatte reder (grønne søjler) og flyvefærdige unger (blå søjler) af Havørn registreret i Danmark 1993-2018.

Number and occupied nests (green columns) and yearly totals of fledged White-tailed Eagles (blue columns) in Denmark 1993-2017.

Det gennemsnitlige antal flyvefærdige unger per besat redelokalitet i Danmark 1993-2018.

The average number of fledged juveniles per occupied breeding location of White-tailed Eagle in Denmark 1993-2018.

meget populære, så er interessen for at finde nye reder og melde dem til Projekt Ørn taget af. Vi kan i hvert fald konstatere på observationer i Dofbasen og beretninger på Facebook og andre steder, at der formentlig er en del par, hvis reder endnu ikke er fundet, eller de er ikke blevet registreret.

Samlet set går bestanden af Havørne således stadig markant frem i Danmark og ser med resultatet for 2018 ud til uden videre at kunne klare tilbageslag som det, der indtraf i 2017 med det første større fald i produktionen af unger.

Vi får formentlig aldrig opklaret, præcis hvad der var årsagen til, at 92 par det år kun fik 104 unger på vingerne, men vi kan stadig pege på fugleinfluenza, som førte til udskiftning af mager på et kritisk tidspunkt for parring og æglægning, og usædvanlig kulde på netop det

tidspunkt, hvor mange æg med unger klækkede.

Fugleinfluenzaen i 2017 og 2018 viste, at der er en del enlige adulte Havørne blandt vores faste ynglepar. De strejfer tilsyneladende om ligesom unge ørne og udgør en reserve af ynglemodne fugle, som hurtigt kan indgå i et par ved en rede, hvor den ene mage er død, og dermed er de med til at sikre stabiliteten i bestanden.

Vi så flere nye pardannelser under den første influenzaepidemi, der ramte Havørnene, og igen i 2018. For eksempel skrev redekoordinator Jan Kiel i sin indberetning for 2018 om rede 87 Basnæs, at hannen blev fundet død af godsets skytte 1. april 2018 og sendt ind til en undersøgelse, som viste, at den var død af fugleinfluenza. En uge senere lå hunnen 7. april "stadig på reden, ret højt, så der var muligvis

unge(r) i reden. Ved næste besøg var reden som forventet forladt", men 16. november fremgik det af et opslag af Jan Kiel i Projekt Ørns facebookgruppe, at der var to adulte ørne på reden og dermed åbenbart en ny han.

Nogle af de nye pardannelser er gået endnu hurtigere og har umiddelbart ført til ynglesucces, men der er også eksempler på mislykkede nye pardannelser.

Et andet resultat af fugleinfluenza på Havørnene kommer vi først til at opleve om nogle år, når de unge fugle, der er fundet døde i det seneste par år, mangler i nye generationer af adulte ynglefugle. Måske bliver det synligt, måske slet ikke, fordi mange unge rovfugle alligevel dør af sult eller andre grunde. I 2018 fandt Fødevarerstyrelsen fugleinfluenza i 13 døde Havørne - de fleste fra det sydvestlige Sjælland.

May 23/2. 2018

John Grogan 2018

YNGLESUCCES OG PRODUKTIVITET FOR HAVØRN, HALIAEETUS ALBICILLA

Nr.	Lokalitet	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
1	Hejrede Sø	F	F	0	F	1	1	2	2	2	1
2	Bankel Sø				1	1	2	2	1	1	1
3	Hostrup Sø				1	0	1	1	2	1	2
4	Arreskov Sø						2	1	0	2	2
5	Præstø Fjord				F	F	BT	1	0	2	0
6	Gavnø						F	BT	BT	F	0
7	Roden Skov									1	BT
8	Tystrup Sø									2	F
9	Østlolland									1	1
10	Skarresø										
11	Skast										
12	Langeland I										
13	Enehøje										F?
14	Haderslev										
15	Volshave Skov, Nakskov Fjord										
16	Bognæs										
17	Stensby Skov										
18	Tofte Skov										
19	Rågø										
20	Midtfalster										
21	Sydlige Jylland										
22	Salten Langsø										
23	Knuthenlund										
24	Esrum Sø										
25	Solkær Engsø										
26	Tissø										
27	Langeland II										
28	Ormø/Glænø Fredskov										
29	Knuthenborg										
30	Møn										
31	Humleore Skov										
32	Nejede Vesterskov										
33	Skanderborg Sø										
35	Sorø										
36	Hesede Skov										
37	Borris Hede										

Tabellerne på disse sider er udarbejdet efter internationale standarder i rovfugleforskning. Disse standarder har i årtier været benyttet i forbindelse med danske rovfuglestudier.

Breeding succes and productivity among Danish White-tailed Eagles. The follows international standards for raptor survey.

Reference: Steenhof, K. S. & I. Newton: Assessing Nesting Success and Productivity, in: Bird, D. M. & K. L. Bildstein (editors): Raptor Research and Management Techniques. - Raptor Research Foundation 2007.

2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Total	
3	2	2	2	2	2	1	2	2	2	1	2	2	0	0	1	35	
0	2	2	2	1	2	1	2	2	1	2	1	0	1	0		28	
2	2	2	3	2	1	1	2	0	2	2	2	BT	2	2	3	36	
2	1	2	2	3	1					BT	2	2	1	1	1	25	
2	2	2	3	0	2	0	0	1	1	2	1	3	2	2	2	28	
2	2	1	2	2	0	0	1	1	2	1	2	1	1	1	2	21	
1	2	1	0	1	2	2	0	2	0		1	0	1	1	2	17	
1	2	3	3	2	2	3	2	2	3	3	3	2	2	1	2	38	
0	1	0	1	2	2	1	0	0	0							9	
BT	0	1	2	1	2	1	1	2	1	2	3	2	2	2	2	24	
0																0	
	0	F														0	
F?	BT	BT														0	
		0	1	2	1	2	2	3	1	1	2	1	0	1	1	18	
		2	2	1	2	2	1	1	2	1	2	2	2	0	2	22	
			BT	2	2	0	2	2	3	3	2	2	2	2	2	24	
			0	2	2	1	2	0	2	3	3	3	2	2	2	24	
			F	F	BT	BT	1	1	F	3	BT	2	2	2	1	12	
				BT	F			F	2	2	2	1				7	
				1	F	1	2	2	1	2	2	2	2	2	1	18	
				2	F											2	
				F	F	0	2	2	2	1	2	2	0	2	2	15	
					1	BT	1	0								2	
					BT	BT	BT									0	
					1	2	1	2	3	3	2	2	3	2	3	24	
					BT	2	1	2	2	3	3	2	2	?	2	19	
					0	1	2	2	3	2	2	0	2	0	2	16	
					1	0	1	1	1	0	2	3	0	2		11	
					1	3	0	2								6	
						2	1	2	BT	1	2	1	1	BT	2	12	
						2	2	2	0	2	1	BT	2	2	3	16	
						1	2	2	0	2	BT	2	2	1	2	14	
						2	0	2	2	2	3	3	0	2	3	19	
						BT	BT	1	1	BT	F	1	1	0	1	5	
								0	2	0	0	0	2	2	1	2	9
								2	0	F	3	1	1	2	2	2	13

Score	Aktivitet	Notering	Beskrivelse
1	Fugl(e) til stede	F, FF	Når der ses 1 eller 2 fugle flere gange i løbet af yngletiden i området.
2	Besat territorium	BT	Fugle til stede, og redebygning set, fuglene sidder på reden.
3	Æglægning	Ægl	Hvis der observeres rugende fugle, æg set i reden, friske æggeskaller under reden, eller andet der tyder på at der er lagt æg.
4	Redeunger set	0,1,2,3	Der er observeret 0, 1, 2, 3 unger i/på reden, før de er udflyvningsparate. Havørmeunger flyver fra reden, når de er 10-11 uger gamle, cirka 70 dage.
5	Udflyjne unger	0,1,2,3	Der er set 0, 1, 2, 3, udflyjne unger på/ved reden.

Nr.	Lokalitet	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
38	Hyllekrog										
39	Leammer										
40	Æbelø										
41	Als										
42	Tranekær										
43	Brøns Skov										
44	Genner										
45	Wedellsborg										
46	Vejlerne										
47	Kertinge Nor										
48	Vorsø										
49	Lunkeris Skov/Hestehaveskoven										
50	Kippinge										
51	Nysted										
52	Sortemosen										
53	Løgismose										
54	Ravnholt										
55	Saltbækvig										
56	Stignæs										
57	Hvidkilde Sø										
58	Rands Fjord										
59	Filsø										
60	Nordskoven										
61	Djursland/Rugaard										
62	Brændegårds Sø										
63	Oremandsgård Skove										
64	Dybsø										
65	Tempelkrog, Isefjord										
66	Romsø										
67	Vennerslund Sønderskov										
68	Vintersborg Skov										
69	Ribe										
70	Skjoldenæsholm										
71	Vest Stadil										
72	Sydtåsinge/Skovballe										
73	Vemmetofte Strandskov										
74	Krakadal, Gribskov										
75	Broløkke										
76	Bøtø										
77	Bodilsker Plantage										
78	Ulkerup Skov										
79	Sakskøbing										
80	Hovslund										
81	Østfalster										
82	Tange Sø										
83	Djursland Nordvest										
84	Keldskov										
85	Mjang Dam										
86	Nakkebølle										

2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Total
							0	2	2	1	2	2	2	2		13
							0	0	F	F	F					0
						F	0	2	1	2	2	2	2	BT	2	13
							BT	2	1	0	0					3
							0	0	0	F	2	2	2	0	0	6
							1				F	1	2	BT	1	5
						F	F	1	2	2	1	2	1	2	BT	11
								BT	2	2	2	BT	1	1		8
				BT				BT	BT	F	0	2	1	1		4
									F	0	2	2	2	2	2	10
									0	1	2	2	2	2	2	11
									F	1	2	1	1	F	1	6
									2	2	2	2	2	BT	1	11
									BT	BT	1	2	2	0	BT	5
									0	2	2	0	3	1	0	8
									1	0	1	2	2			6
									2	3	2	2	3	0	2	14
									BT	1	0	1	2	0	2	6
									1	2	2	1				6
									BT	F			BT	2	2	4
									F	BT	1	1	2	2	2	8
										1	1	0	2	0	2	6
										BT	1	1	1	1	1	5
										2	0	2	2	2	2	10
						BT	1	2	2	2	1	0	3	2	2	15
										BT	2	2	2	2	2	10
										2	2	2	2	3	BT	11
										0	0	1	2	2		5
										0	2	2	2	2		8
										2	1	BT	2	1		6
										1	2	1	BT	1		5
										0	BT	2	BT	2		4
										BT	BT	0	1	1		2
										0	F					0
										BT	1	2	0	3		6
											2	2	1			5
											1	1	1	1		4
												BT	1	0	0	1
											1	2	1	BT		4
											BT	1	0	0		1
											1	1	2	2		6
											1	?	BT			1
											2	1	2	2		7
												BT			F	0
											1	1	1	0		3
											2	2				4
											1		0	1		2
													1	1	1	3
													2	2	1	5

Nr.	Lokalitet	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
87	Basnæs Skov										
88	Viuf										
89	Roskilde Fjord Midt										
90	Rosningen Skov										
91	Egå Engsø										
92	Allindemagle Skov										
93	Tingdal Plantage										
94	Endelave										
95	Giesegård Gods										
96	Torbenfeldt Gods										
97	Østerskov, Lolland										
98	Estvadgård Plantage										
99	Varde										
100	Damsbo										
101	Avnø Fjord										
102	Dornæs, Maribo Søndersø										
103	Auderød Skov										
104	Rødby Fjord										
105	Øland Skov, Jammerbugten										
106	Hesselbjergskov										
107	Føns plantage										
108	Sødal Skov										
109	Brahesborg, Assens										
110	Erholm Gods										
111	Sydthy, Thisted										
112	Holchenhavn										
113	Marienlund Skov										
114	Tarup-Davinde										
115	Rye Sønderskov										
116	Kællerød Skov										
117	Suså, Næstved										
118	Ærø, Ærø										
119	Høstemark Skov										
120	Kongelunden										
121	Saltholm										
122	Aagaard										
	lokalteter kun med fugl/fugle (F)	1	1		2	1	1			1	2
	fugle tilstede og redebygning set (BT)						1	1	1		1
	Antal lokaliteter med yngleforsøg			2	3	4	5	6	6	9	8
	Antal besatte lokaliteter i alt			0	0	0	0	0	0	0	0
	Reder med uden unger			1		1			2		2
	Reder med 1 unge				2	2	2	3	1	4	3
	Reder med 2 unger						2	2	2	4	2
	Reder med 3 unger										
	Unger i alt			0	2	2	6	7	5	12	7
	Unger per yngleforsøg			0,0	1,0	0,7	1,5	1,4	1,0	1,5	1,0
	Unger per besat lokalitet			0,0	1,0	0,7	1,2	1,2	0,8	1,5	0,9

2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Total
													2	2	0	4
													1	2		3
													2	2	1	5
													0	BT	1	1
													2	2	1	5
													2	2	1	5
													1	BT		1
													2	0	0	2
													2	2	2	6
													1	1	1	3
													1	1	1	3
													1	2	1	4
													1	?		1
														1		1
														0		0
														1	1	2
														0	1	1
														1	BT	1
														1	2	3
														1	2	3
														1	2	3
														1	0	1
														1		1
														1		1
														1		1
														BT	1	1
															2	2
															2	2
															2	2
															0	0
															BT	0
															BT	0
															1	1
															1	1
																0
															3	3
1		1	1	2	4	2	1	1	6	5	2	1		1	1	
1	1	1	1	2	4	5	2	2	6	5	4	8	2	10	7	
11	12	13	14	17	20	25	36	37	38	44	57	64	81	77	81	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	
3	2	2	2	1	2	5	10	7	8	5	9	7	8	16	9	
2	2	3	2	5	7	9	12	7	10	11	14	20	25	30	28	
4	7	6	6	9	10	8	13	21	15	19	28	32	43	35	38	
1		1	3	1		2		1	4	8	5	4	4	1	6	
13	16	18	23	26	27	31	38	52	52	73	85	96	123	103	122	69
1,3	1,5	1,5	1,8	1,6	1,4	1,3	1,1	1,4	1,4	1,7	1,5	1,5	1,5	1,3	1,5	
1,2	1,3	1,4	1,6	1,5	1,2	1,1	1,0	1,4	1,2	1,5	1,4	1,4	1,5	1,1	1,4	

OBSERVATIONER PÅ LOKALITETERNE

Bestanden trives og er blevet så tæt, at der flere steder opstår kampe om de ældste og bedste territorier. Redekoordinatorerne oplever flere forstyrrelser og mindre respekt for afspærringer. Nogle par er sårbare, andre finder sig tilsyneladende i næsten alt.

AF OLE FRIIS LARSEN,
ARTSCARETAKER FOR HAVØRN

Bestanden af Havørne er nu så tæt i nogle dele af landet, at vi oplever endog voldsomme kampe om reder og territorier. Andre steder går det mere fredeligt for sig med deling af territorier, eller der er i hvert fald ikke set kampe. Det kan åbenbart påvirke parrenes ynglesucces i et år eller to, at de skal bruge energi på stridigheder om et territorium. Nordtyske erfaringer viser, at hvis et kendt par pludselig flytter et andet sted hen i deres territorium, så kan det ofte være tegn på, at der er dukket et nyt par

op i området, og at der er sket en opdeling af territoriet. Her er nogle eksempler fra redekoordinatorernes indberetninger for 2018:

1 Hejrede Sø, Guldborgsund Kommune, Uffe B. Nielsen: "For et par år siden etablerede endnu et par sig ved Maribosøerne, og der var voldsomme kampe om delingen af territoriet. Det er måske det, der tærede så meget på parret ved Hejrede Sø, at der ikke kom unger fra dem i 2016 og 2017, snarere end hannens evner til at yngle

i høj alder. Han har tyske ringe fra 1992 og var 27 år i 2018".

8 Tystrup Sø, Næstved Kommune, Lene Smith: "Der var i foråret tilsyneladende territoriekamp om området. Det virkede til, at de to par delte søterritoriet i mellem sig, så det unge par fik den nordlige del, og det gamle par fik den sydlige del af Tystrup-Bavelse-området".

38 Hyllekrog, Lolland Kommune, Uffe B. Nielsen: "Efter, at parret havde lagt an til ynglesæsonen

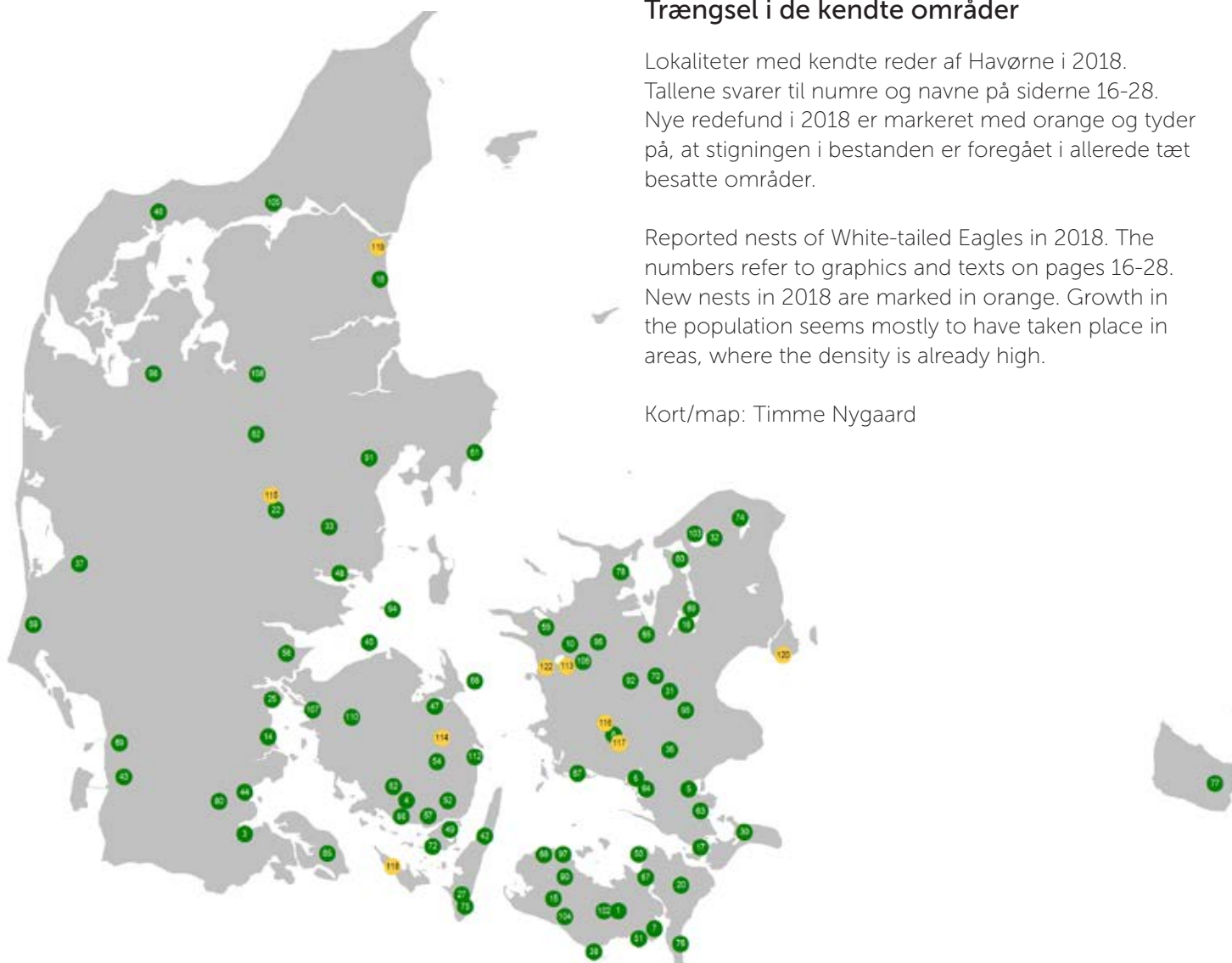

Trængsel i de kendte områder

Lokaliteter med kendte reder af Havørne i 2018. Tallene svarer til numre og navne på siderne 16-28. Nye redefund i 2018 er markeret med orange og tyder på, at stigningen i bestanden er foregået i allerede tæt besatte områder.

Reported nests of White-tailed Eagles in 2018. The numbers refer to graphics and texts on pages 16-28. New nests in 2018 are marked in orange. Growth in the population seems mostly to have taken place in areas, where the density is already high.

Kort/map: Timme Nygaard

(uden den gamle hun med det dårlige ben!), blev æglægningen aldrig til noget. Der er dokumenteret visse skærmydsler ved reden, så længe webkameraet virkede. Den gamle hun dukkede i øvrigt senere op i området!". Det viste sig, at der ud over det hidtil faste par med hunnen med det dårlige ben, tilsyneladende var to ny par, som forsøgte at indtage reden i en periode.

Mange slags forstyrrelser

Nogle af vores havørnereder er beskyttet af myndigheders af-

spærringer, men de fleste er ikke længere. Erfaringerne fra 2018 er blandede og viser eksempler på, at afspærringer virker, at de ikke bliver respekteret, at de bliver taget op til revision, når andre interesser presses på, og at ørnene er individuelle og reagerer forskelligt. Nogle par kan tilsyneladende sagtens tåle en del forstyrrelse, mens andre ikke kan. Her er nogle eksempler fra redekoordinatorernes indberetninger:

10 Skarresø, Kalundborg Kommune, Jette Reeh: "Ønsket om at udvide sejladsområdet, som blev

fremSAT af nogle Jyderup-borgere, har endnu ikke fundet sin afgørelse".

26 Tissø, Kalundborg Kommune, Connie Klit: "Der har desværre været en del forstyrrelse fra fugleinteresserede, som endda er gået helt tæt på reden. Derfor fik kommunen sat nogle skilte op ... Nogle folk kender godt reglerne, men er ligeglade, bare de kan få foto af ørnene på redekanten".

Fortsættes næste side

52 Sortemosen, Svendborg Kommune, Morten Kristiansen: "Der kan forekomme MTB og hesteridning tæt på reden, men det har de foregående år ikke påvirket dem nok til at opgive deres yngel".

65 Tempelkrog, Holbæk Kommune, Søren Grøntved Christiansen: "Manuelt skovarbejde 150-300 fra reden i rugetiden syntes ikke at genere ørneparret".

69 Ribe, Esbjerg Kommune, Susanne Overgaard Petersen: "Reden er nærmest offentlig... der er mange, der besøger den".

74 Krakadals Sø, Gribskov, Hillerød Kommune, Per Ekberg: "Fældning af rødgran syd for reden og nordvest for reden. Fældningen har været indtil 70 meter fra reden".

78 Ulkerup Skov, Odsherred Kommune, Palle Graubæk: "Besøgende respekterer stort set de skilte vi har sat op, der har været mange besøgende, og der er taget mange fine billeder fra skovvejen".

89 Roskilde Fjord Midt, Frederikssund Kommune, Uffe Gjøøl Sørensen: "Den nye rede ligger kun 35 meter fra en skovvej, men det er igen i år lykkedes at få de lokale brugere til ikke at benytte denne vej - men der har været været enkelte undtagelser af ikke-lokale. Godset vil stadig ikke have skiltning op".

120 Kongelunden, Tårnby Kommune, Stefan Stürup: "Ingen afspærring... Ørnene er øjensynligt ikke blevet forstyrret unødvendigt og har tolereret konstant overflyvende fly, digebygning mindre end 100 meter væk samt mange heste og folk i skoven".

Usikkert redebyggeri

Nogle reder holder i årevis og kan blive meget store, fordi ørnene hvert år lægger et nyt lag grene på,

men der er også lokaliteter, hvor ørnene jævnlige bygger en ny rede i nærheden af en gammel. Det kan være på grund af en oplagt forstyrrelse, men det kan også ske, uden at vi kan se nogen oplagt grund til, at de flytter. Flere redekoordinatorene melder også om reder, der falder ned, eller ørne, som forsøger at bygge på svage fundamenter. En del nyt redebyggeri vidner til gengæld også om stærk tilknytning til det først oprindelige redeområde. Her er nogle eksempler fra 2018:

49 Hestehaven Nørreskov, Svendborg Kommune, Poul Rasmussen:

“
*Ingen afspærring...
Ørnene er øjensynligt
ikke blevet forstyrret
unødvendigt og har
tolereret konstant
overflyvende fly,
digebygning mindre end
100 meter væk samt
mange heste og folk
i skoven*

”

"Reden er nyetableret i 2018 og cirka 200-300 meter fra gammel rede. Det er meget sandsynligt, at en af ynglefuglene er skiftet ud inden for det seneste år. Ringmærkning og påsætning af GPS-sender måtte opgives, da 2/3 af reden hænger ud i fri luft og ikke understøttes af grene".

54 Ravnholt, Nyborg Kommune, Karl Torp: "Kort tid efter, at ungerne var fløjet fra reden, blæste reden ned. Der er kun få rester tilbage i træet. Det er sket et par gange tidligere, så parret er ikke

gode redebyggere, eller også er træet vanskeligt at bygge i".

77 Boldilsker Plantage, Bornholms Kommune, Jens Christensen:

"I påsken væltede to snestorme ind over øen, begge fra øst. Redetræet er en ret spinkel gran, der står meget eksponeret mod østlige vinde i kanten af granplantningen. Træet må have svajet gevaldigt under stormene, ligesom sidste år, hvor ungen røg ud af reden. Da jeg kom derind 4. april, var der ingen fugle ved reden. Til gengæld kunne i teleskop ses rester af et æg på redekanten".

89 Roskilde Fjord Midt, Frederikssund Kommune, Uffe Gjøøl Sørensen: "I løbet af efteråret 2017 forsøgte yngleparret at genopbygge reden fra 2016-17, men forgæves, da den centrale støttegren var knækket. Omkring årsskiftet forsøgte de i en anden douglasgran blot 28 meter fra den gamle rede - men det blev kun til en løs struktur oven på et par svage grene - og alt styrtede ned, straks der kom kraftig vind. Fra midten af februar gik de i gang med en tredje rede - nu i den øverste grenkrans i toppen af en douglasgran cirka 93 meter nordøst for den gamle rede. Reden har holdt fint, selvom den kun støttes af unge, tynde grene. Noget er begyndt at falde ned efter ynglesæsonen - og placeringen vil næppe holde til en kraftig udbygning i den kommende ynglesæson".

91 Trige Nordskov, Aarhus Kommune, Bjarne Golles:

"Den gamle rede faldt fra hinanden hen over sankthans 2017. Ingen synlig redebygningsaktivitet før februar 2018. Her forsøgte parret i flere timer at få lagt nye grene ind samme sted, som der havde været en rede i 2016 og 2017. Resultatet mislykkedes, men ultimo februar havde parret fået anlagt en ny næsten færdig rede i et nabotræ kun cirka 20 meter fra det oprindelige træ".

GPS UNGE ØRNE OVERALT

En halv snes unge Havørne er blevet forsynet med satellitsendere i et samarbejde mellem DOF og Statens Naturhistoriske Museum i København. Tre af dem er fløjet til udlandet, tre er døde, og vi får viden om, hvor højt og hurtigt de flyver.

AF DANIEL PALM ESKILDTSEN, LEDER AF PROJEKT GPS-HAVØRN, OG ANDERS P. TØTTRUP, STATENS NATURHISTORISKE MUSEUM, KØBENHAVNS UNIVERSITET

Siden 2017 har unge danske Havørne sendt unik viden om deres bevægelser til DOF (Dansk Ornitologisk Forening) og samarbejdspartnerne fra Statens Naturhistoriske Museum på Københavns Universitet gennem projektet GPS-Havørn.

De første danske havørneunger blev mærket med GPS-sendere i juni 2017. Det skete tæt på Præstø Fjord, hvor to søskende fra et af

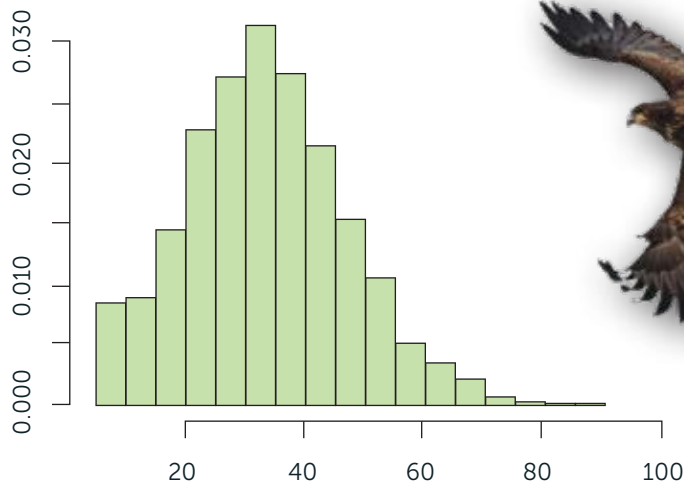
landets mest produktive havørneterritorier blev første del af forskningsprojektet, nemlig 'Gunhild' og 'Elna'.

'Gunhild' har nu i cirka to år sendt informationer om sin placering, højde, hastighed og andre forhold til projektet. Det sker via mobilnetværket med en satellitsender på cirka 75 gram, mens 'Elna' desværre døde af fugleinfluenza type H5N6 i februar 2018. Det var

Havørnen Ditte, fra Hostrup Sø-reden fotograferet i september 2018 ved Graasten. Ditte er sidenhen omkommet på Rønmø. Foto: Christine Nielsen.

GPS-senderen indsamler, udover positionen, også ørnens hastighed, højde mm. Her er ørnenes flyvehastigheder vist i et histogram. En havørn flyver altså typisk omkring 30-35 km/t, men kan af og til komme op over 80 km/t, afslører senderen.

det første kendte tilfælde af denne type aviærinfluenza i Danmark, og i projektet var vi, trods de kedelige omstændigheder, glade for at kunne bidrage til vores fælles viden om forekomsten af fugleinfluenza i Danmark.

I 2018 blev yderligere otte havørneunger mærket med GPS-sendere i løbet af foråret: fire hanner og fire hunner. Seks af dem sender stadig data til projektet.

2018 blev blandt andet året, hvor havørnene flyttede ind i København ved Kongelunden, og ungen i denne rede blev en af de otte, der blev forsynet med sender. 'August', som den bliver kaldt i projektet, har siden fløjet land og rige rundt, blandet andet til Langeland og tilbage langs Storebæltsbroen. Flere af de andre unger har også fløjet langt omkring og har i nogle tilfælde slået sig ned ganske langt fra redeområdet kort efter deres udflyvning. Det fortæller noget om ørnenes evne til spredning, og det kan være en del af forklaringen på den indvandring, vi har oplevet med havørnens genkomst og spredning i Danmark: hvis der er plads til ørnene, kommer de! To unger mærket i 2018 er omkommet. 'Estrid' fra en rede ved Skanderborg blev fundet død cirka en måned efter udflyvningen, og

det har ikke været muligt at fastslå en dødsårsag. 'Ditte' fra Hostrup Sø døde pludselig på Rømmø kort før jul 2018. I projektet er vi stadig ved at undersøge omstændighederne ved dens død.

2018 blev også året, hvor projektet gik internationalt, idet tre af pro-

henseender kræver en international indsats.

Med udgangen af 2018 udløb den officielle projektperiode for Projekt GPS-Havørn. Vi håber dog at kunne fortsætte projektet de følgende år og montere mindst to nye satellitsendere årligt. På den måde sikrer vi os, at vi konstant har en pulje af danske havørne, der sender uvurderlig viden fra deres verden. Uanset hvad, vil vi fortsætte med at tappe og analysere den indkomne data i forhåbentlig mange år. Det være sig viden om deres bevægelser (se kortet) eller anden viden, der kan komme ørnene til gode såsom deres flyvehøjde og -fart (se grafikken).

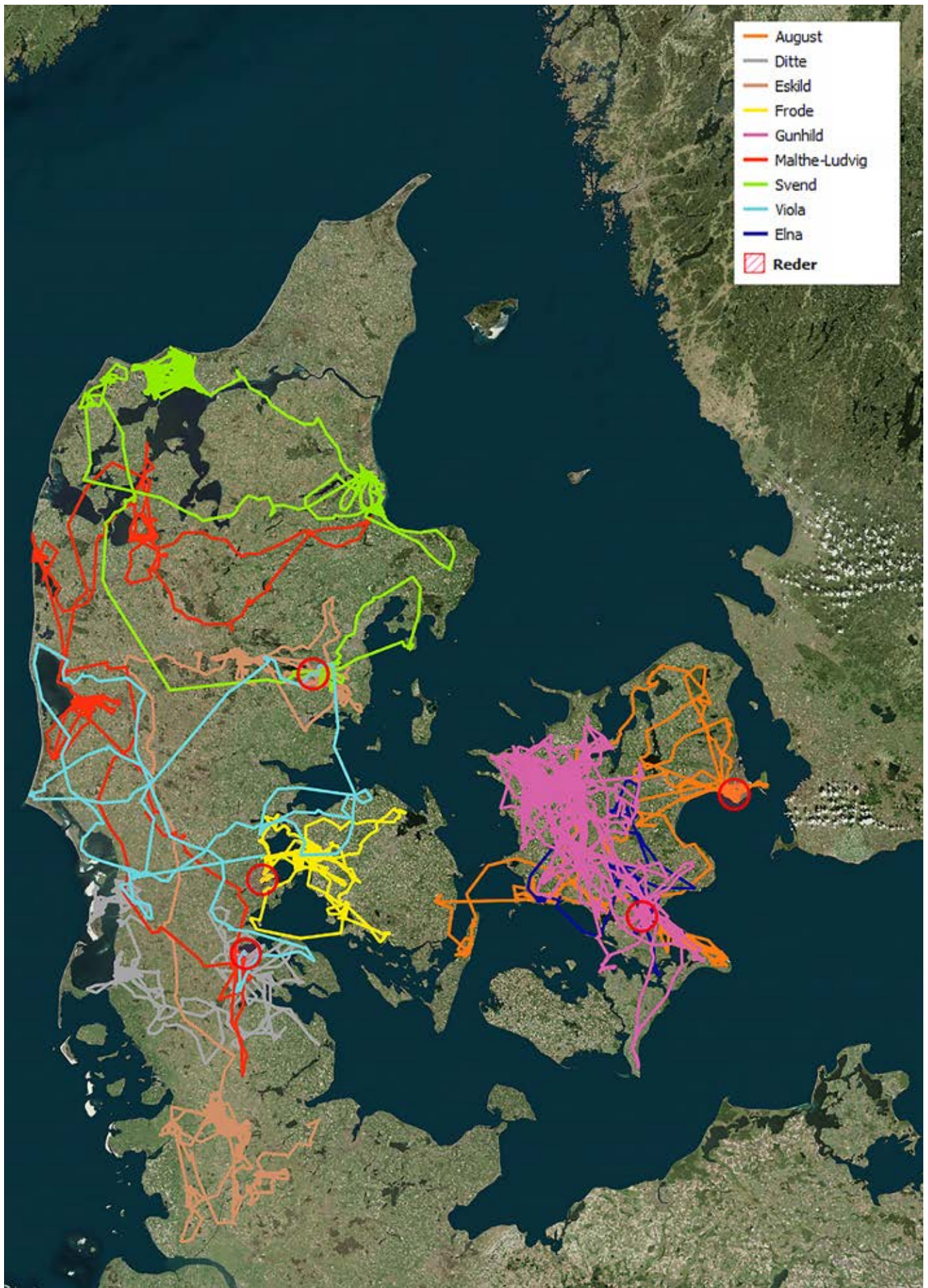
I projektet har vi fået uvurderlig hjælp fra mange frivillige - lods ejere, redekoordinatore og folk i felten samt holdet bag Projekt Ørn.

Læs mere på www.dof.dk/gps-oerne

“
Især 'Eskild'
fra reden ved
Skanderborg har set
sig lun på de store
flodområder i det
nordlige Tyskland. Det
minder os om,
at naturen ikke ser
grænser
 ”

jektets nye Havørne har krydset grænsen til Tyskland. Især 'Eskild' fra reden ved Skanderborg har set sig lun på de store flodområder i det nordlige Tyskland. Det minder os om, at naturen ikke ser grænser, og at naturbeskyttelse i mange

Næste side: GPS-Havørnernes bevægelser siden august 2017, da de første mærkede unger fik luft under vingerne. De fem reder brugt til projektet er vist med blå firkanter.

SPOR AF FJER

Hvor kom Kongeørnene fra, da de kom til Danmark, og hvem er i familie med hvem? Måske finder vi svarene i en vild samling fjer og med noget af den nyeste teknologi i to projekter, der følger sporene af Kongeørne med GPS og DNA.

AF ANDERS P. TØTTRUP, JONAS COLLING LARSEN OG JAN TØTTRUP NIELSEN,
STATENS NATURHISTORISKE MUSEUM, KØBENHAVNS UNIVERSITET

Projekt Kongeørn blev startet i 2015 med støtte fra Aage V. Jensen Naturfond. I juni/juli samme år fik tre kongeørneunger fra Danmark påsat GPS/GSM-sender. GPS-senderen sættes på fuglene, mens de endnu er redeunger. Vi benytter en speciellavet sele af kevlarbånd, og

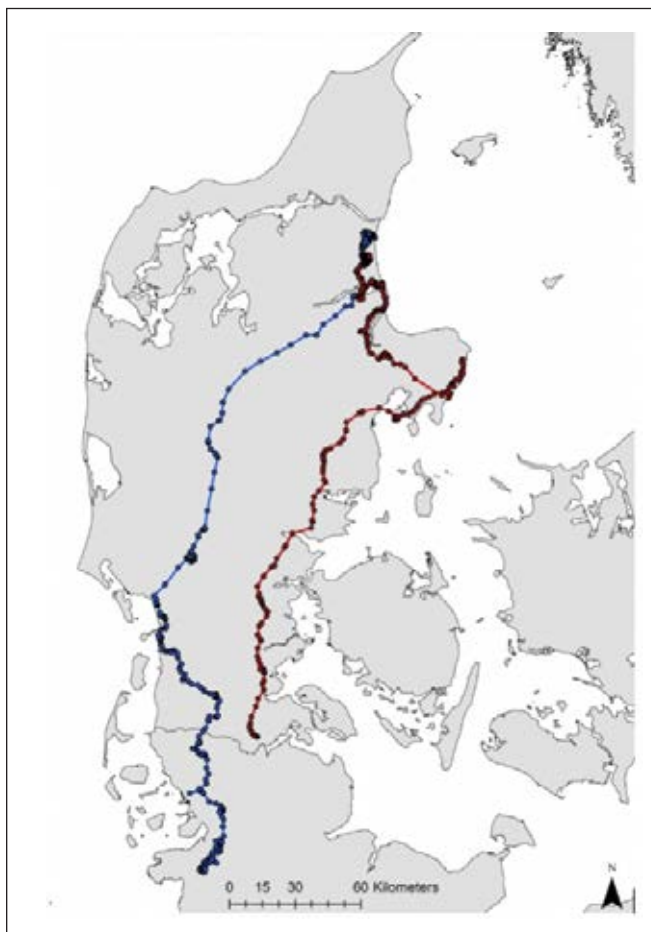
GPS-senderen oplades af solceller placeret på oversiden af senderen. Selen justeres på mærkningsstedet og tilpasses således hvert enkelt individ, samtidig med at vi kan tage højde for, at fuglen vokser yderligere inden udflyvning. Data fra GPS-senderne sendes til os

via GSM-nettet og giver indblik i Kongeørnenes bevægelsesmønstre, spredning og habitatbrug. Senderne registrerer også flyvehøjde og -hastighed.

De tre fugle fra 2015 blev alle klækket i Nordjylland: en hun fra Hals Nørreskov, en han fra Høstemark Skov, Lille Vildmose, og en hun fra Tofte Skov, Lille Vildmose. I juni 2016 fik endnu en unge fra Høstemark sat GPS-sender på, men ungen blev desværre fundet død i slutningen af august samme år. Dødsårsagen blev senere fastslået til luftvejsinfektion af veterinærinstituttet.

Kort tid efter, at de tre fugle fra 2015 fløj fra reden, stoppede senderen på fuglen fra Hals desværre med at sende data. Hals-fuglen er siden blevet observeret flere gange og senest i 2017, da den var i god stand og udviste normal adfærd.

Fuglene fra Tofte og Høstemark Skov forlod deres territorier på den samme dag: 14. oktober 2015. Derefter fløj de sydover gennem Jylland til Tyskland i forskelligt tempo og ad hver deres ruter. De tilbragte begge vintermånederne i det samme område af Nordtyskland mellem Slesvig og Rendsburg. I foråret 2016 fløj fuglene igen mod nord over den danske grænse, og

Turen ned igennem Jylland i efteråret 2015, hvor både Høstemark- (blå) og Tofte-fuglen (rød) overvintrede i Nordtyskland.

Fortsættes side 34

siden har de opholdt sig det meste af tiden i Nordjylland.

Beskrivelse af Høstemark-fuglens bevægelser 2016 til og med 2018

På sin vej tilbage til Danmark var Høstemark-fuglen en tur over Fyn, inden den igen vendte tilbage til Lille Vildmose. I de første sommermåneder fløj Høstemark-fuglen omkring i det nordjyske, men siden august 2016 har den opholdt sig i og tæt omkring Hals Sønderskov, vest for Hals. I løbet af 2017 tiltrak Høstemark-fuglen en ældre hun, og de byggede rede i Hals Sønderskov. Der kom dog ingen unger fra parret i 2017, men det lykkedes i 2018, hvor én unge fløj fra reden. Høstemark-fuglen fik altså en unge allerede i sit fjerde leveår, hvilket er tidligt for Kongeørne, hvor ynglealderen typisk er fem år.

Beskrivelse af Tofte-fuglens bevægelser 2016 til og med 2018

Tofte-fuglen tog turen fra Nordtyskland tidligt i maj 2016 og

fløj hurtigt på langs af Jylland til Skagen, hvor den opholdt sig til midt i august. 'Sommeren i Skagen 2016' skulle siden vise sig, at være den længste periode, som Tofte-fuglen har opholdt sig i det samme område. Tofte-fuglen har siden fløjet rundt i det nordlige Jylland med flere mindre områder, som den vender tilbage til, blandt andet Gettrup Skov, Råbjerg Mose, Dronninglund Storskov, Vester Aslund Plantage og Tofte Skov/Mose. Tofte-fuglen har flere gange haft stop i Hals Sønderskov, hvor datapunkter har vist, at de to fugle har interageret.

DNA-fjerprojekt

Jan Tøttrup Nielsen har indsamlet og kurateret fjer fra danske Kongeørne helt tilbage fra de første år efter indvandringen som ynglefugl. Fjerene er indsamlet ved redebevoksninger efter yngletiden. Fra fjersamlingen har vi haft held til at ekstrahere DNA fra 70 fjer, og det har vi brugt til individbestemmelse og herefter forsøgt at kortlægge slægtskabet mellem de danske Kongeørne. Det gav et spændende

indblik i Kongeørnenes liv, men der er fortsat en del 'huller'. Derfor er der på nuværende tidspunkt sendt flere fjer til DNA-analyse, som vi ser meget frem til resultaterne af.

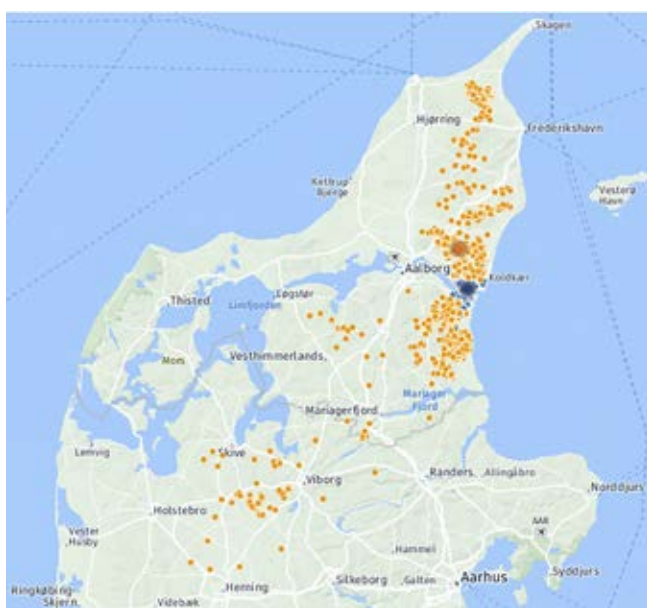
Som noget nyt i DNA-arbejdet med Kongeørne, er der indgået et samarbejde om brug af fjer fra Kongeørne, som er samlet af kollegaer i vores nabolande i Sverige og Norge. Da der flyver mange Kongeørne fra rederne i de tre nordiske lande, har vi en formodning om, at nogle af dem slår sig ned som ynglefugle i Danmark.

Herunder er et kort resumé af resultater fra DNA-analysen af de første fjeranalyser.

Yngleparret i Tofte Skov: Vores DNA-analyser viser, at samme han var etableret i årene 1997 til 2008. Herefter sker der stor udskiftning af hannen. Desuden kan vi se, at det var ynglefuglen (hannen) fra Tofte-parret, som blev fundet skudt og fundet i Limfjorden 12. marts 2016. Vi kan ikke med sikkerhed sige noget om hunnen i parret, men det håber vi, at analyse af flere fjer vil give indblik i.

Yngleparret i Hals Nørreskov: Vi kan bekræfte, at hannen i dette par er den samme fugl i årene 2009 til 2015. Samtidig tyder resultaterne på, at denne han har været i Børglumkloster Skov i 2004. Hunnen kan vi endnu ikke sige noget om. Analyse af nye fjer vil forhåbentlig vise, om der er sket ændringer fra 2015 til 2018.

Yngleparret fra Høstemark: Her bekræfter DNA-analysen, at samme hun og han er etableret i årene 2004 og helt til 2015. Høstemark-parret har været det mest stabile af de nuværende danske kongeørnepar, og har fået mindst en unge på vingerne hvert år siden 2007. Men i 2017 mislykkedes det.

Bevægelser for Høstemark-fuglen (mørkeblå) og Tofte-fugle (orange) fra 1. januar til 31. december 2018.

projektoern@dof.dk

Projekt Ørn har sin egen mailadresse.
Brug den ved henvendelse til projektets styregruppe.

Styregruppen består af fem personer, og alle tre arter af ynglende ørne i Danmark er repræsenteret:

Kim Skelmose, leder af Projekt Ørn.
Telefon: 27 73 40 70

Leif Novrup, artscaretaker for Fiskeørn i Danmark.
Telefon: 23 31 56 01

Lars Ulrich Rasmussen, ringmærker med speciale i rovfugle.
Telefon: 40 78 15 66

Hans Christophersen, koordinator for rede af Kongeørn.
Telefon: 23 71 31 54

Ole Friis Larsen, artscaretaker for Havørn
Telefon: 40 91 80 71

Kontakter uden for styregruppen:

Tscherning Clausen, artscaretaker for Kongeørn
Mail: tsc.vib@mail.tele.dk
Telefon: 98 31 73 54

Knud Flensted, biolog i DOF og kontaktperson i Fuglenes Hus for Projekt Ørn
Mail: knud.flensted@dof.dk
Telefon: 33 28 38 33

Ved fund af rede: Kontakt Projekt Ørn

Ved fund af syg eller afkræftet ørn: Kontakt Projekt Ørn og plejestation, eventuelt via vagtcentral 1812.

Ved fund af død ørn: Kontakt Projekt Ørn. Tag så vidt muligt billeder af både ørn og omgivelser ved mistanke om kriminalitet.

Læs mere på www.dof.dk

Dansk Ornitologisk Forening - DOF BirdLife Danmark
Vesterbrogade 138-140
1620 København V
Tlf. 33 28 38 00 – dof@dof.dk